

VÁRADY TIBOR

NYITÁS, IDENTITÁS – ÉS NYITOTT GONDOLKODÁS

Martonyi János: *Nyitás és identitás – geopolitika, világkereskedelem, Európa*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2018, 170 oldal

Ennek a könyvnek – amint ezt a szerző is, és az ajánlás írója is mondják – *Jobb lett a világ* volt az eredetileg tervezett címe. Aztán ezt helyettesítette a *Nyitás és identitás*, azzal az alcímmel, hogy *Geopolitika, világkereskedelem, Európa*. De sem a szerző, sem az ajánlás írója (Trócsányi László) nem vetik el az eredeti címet, inkább összekapcsolják a kettőt. Első pillantásra azt mondaná az ember, hogy itt nagyon sok kérdés torlódik. Az, hogy valóban jobb lett-e a világ, aztán itt a nyitás, majd az identitás kérdése, aztán a geopolitika, a világkereskedelem, Európa. És hozzátenném – bár ez nincsen a címben, de beleérthető, és benne van a könyvben –: Közép-Európa. Martonyi János könyve – talán esszégyűjteménynek is nevezhetném – azt mutatja, hogy itt valójában nem torlódásról van szó. Ezek olyan kérdések, melyek összefüggésben vannak egymással – és összefüggésben vannak a sorsunkkal is.

Amint ezt Martonyi a bevezetőjében mondja: „Az identitás és nyitás tehát korántsem egymást kizáró, nem is ellentétes, hanem sokkal inkább egymást kiegészítő fogalmak.” De ezt látni kell, és hogy az ember ezt láthassa, gondolkodni kell. És itt idéznék egy nem hagyományos gondolkodót. Frank Zappa, a rockzene csillaga mondta: „The mind is like a parachute. It doesn't work if it isn't open.” Azaz: Az agy [vagy gondolkodás] olyan, mint egy ejtőernyő. Nem működik, ha nem nyitott.

Azt hiszem, Martonyi Jánosnak nem volt szüksége Frank Zappa útmutatására. Amint a könyvét olvasom, azt látom, hogy nála a nyitott gondolkodás nem egy tanács követése, nem is egy szükséghelyzetben történő lépés. Nála ez a természetes.

Ha az ember nyitott aggyal közeledik a valósághoz, akkor azt is látja, hogy identitás több van, léteznek párhuzamos identitások és vitatott identitások – de látja azt is, hogy ez nem relativizál mindent, és nem csökkenti az identitás fontosságát. Látja azt is, hogy az identitásunkat gyakran másként látjuk mi magunk – és másként látják mások. És azok, akik egy képletben látják az identitásunkat, gyakran nem látják, hogy ez a képlet saját magukra is vonatkozhat. Martonyi említi, hogy vannak, akik ma is posztkommunista országokként látják a közép-európai országokat, de azt nem mondanák, hogy ők maguk posztfasiszta vagy posztkolonialista országokban élnek. Einstein fogalmazta meg egyszer igen markáns módon, hogy hogyan is néznek/lát-

nak identitásokat innen-onnan. 1922. április 6-án mondott beszédet Párizsban, a Francia Filozófiai Társaság ülésén. Többek között ezt mondta: „Ha a relativitáselméletem sikeresnek bizonyul, akkor Németország azt fogja állítani, hogy német vagyok. Franciaország pedig azt fogja deklarálni, hogy a világ polgára vagyok. Ha az elméletem valótlannak bizonyulna, Németországban azt fogják mondani, hogy zsidó vagyok, Franciaországban pedig azt, hogy német vagyok.”

Martonyi láttatni akarja az identitások és előítéletek keveredéseit.

Az esszéekben az is kifejezésre jut, hogy – ha komolyan vesszük az identitást – látnunk kell: a múltban gyökerezik, de a jövőnek szól.

A kötet jelentős része foglalkozik nemzetközi kereskedelemmel. Értékeli az UNCITRAL munkásságát (azét az UNCITRAL-ét – United Nations Commission on International Trade Law, az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága –, melynek létrejöttében Magyarországnak komoly szerepe volt). Megemlíti, hogy a nemzetközi adásvételről szóló egyezménynek már 83 tagállama van. (Hozzátehetem, hogy amióta Martonyi ezt a cikket megírta, már 89 tagállamnál tartunk.) Azután elemzi az új magyar nemzetközi magánjogi törvényt – és külön figyelmet fordít azokra a kérdésekre, melyek hozzáállásváltást és vitákat tükröznek. Közben igyekszik kilépni abból, amit „bináris logikának” nevez, és ellentétpárokon kívül is lát valóságot.

Igen fontosnak tartom azt az elemzést, amely igyekszik megállapítani, hogy hol tart ma az egyenlő elbánás elve és legnagyobb kedvezmény elve a nemzetközi gazdasági kapcsolatok terén. Ezek kétségtelenül fontos elvek, melyek továbbra is alapjaként szolgálnak bírósági és választott bírósági döntéseknek, de közben alakulóban van egy új rendszer is. Martonyi szavai szerint arról van szó, „hogyan új rendszer alakul ki, amely a korábbi univerzalitás irányába törő multilaterális világkereskedelmi rendszer helyébe lép. Ez az új rendszer nem univerzális, hanem szelektív, nem egységes, hanem fragmentált”. Lehet véleményünk arról, hogy a globális vagy a fragmentált világrend a kívánatosabb-e, hogy az univerzális vagy a partikuláris szabályozás a helyes, de észre kell vennünk, hogy a valóságnak része mindkét opció, és az utóbbi években fragmentált rend nyert több teret.

Fontos témája a könyvnek a szuverenitás megértése és annak jogossága. Martonyi egy korlátot is említ. Szerinte „A tökéletes, korlátlan szuverenitást mindenekelőtt korlátozza maga a nemzetközi jog”. Véleményem szerint ezzel teljesen egyet lehet érteni. Bár van, aki nem osztja ezt, mint például John Bolton, aki 2005-ben az Egyesült Államok ENSZ-nagyköveteként, ezt mondta: „Nagy hiba lenne számunkra, ha valamilyen érvényt adnánk a nemzetközi jognak, mert [...] a nemzetközi jognak tulajdonképpen az a célja, hogy korlátozza az Egyesült Államokat.” Egy hasonló Amerika-látást sejtethetett – sokkal korábban – Farkas Geiza eleméri földbirtokos, szociológus, Kiss Ernő aradi vértanú dédunokája. Ő „ifjú óriás”-nak nevezte Amerikát egy írásában,

melyet 1928-ban közölt. Farkas szerint: „A »százszázalékos amerikai« [...] mindig terjeszteni óhajt valamit, hol hithűséget, hol fajtisztaságot, hol békét, hol a szeszmentességet.”

De tudjuk azt is, hogy vannak amerikaiak – konzervatív gondolkodású amerikaiak is –, akik másképp látják hazájukat és a valóságot is.

Martonyi János kiáll hazája szuverenitásáért, de nem felejt el, hogy létezik nemzetközi jog is, és hogy ennek értelme is van. Azt is kifejti, hogy a magyarság számára kulcsfontosságú kisebbségi jogoknak, lényeges támasza a nemzetközi jog.

A könyv jelentős részét a szerző európai kérdéseknek szentelte. Martonyi megmutatja, hogy Európát (és benne Közép-Európát) sokan látták – sok módon. Az értelmes és jóindulatú hozzáállások sem mindig azonos hozzáállások. Martonyi említi Hantos Elemért, és az ő próbálkozásait, hogy létrehozzon egy közép-európai gazdasági együttműködést 1925-ben, említi a szintén 1925-ben alakult Páneurópai Uniót. Több más próbálkozás és vélemény is része az elemzéseknek. És látjuk, hogy az „Európa-barátság” helyes hozzáállás, de sok minden befér. Azt hiszem, ma egy olyan ponton vagyunk, ahol az Európa-barátságnak értelme is van, megalapozottsága is van, de nagyon sokan, politikusok is, mások is, inkább szólalomokhoz, mint valósághoz kötik. Szeretnék itt is egy párhuzamot vonni. Az utóbbi néhány évben a családi ügyvédi irattár és más papírok alapján próbálom a múlt mindennapjait látni (és dokumentumprózát írni). Elém került egy vita, mely a német megszállás utáni első hónapokban alakult ki. Arról volt szó, hogy a városomnak (Nagybecskereknek), vagy a járásnak legyenek-e szélesebb hatáskörei az új rendszerben. Egy partizán, aki érdemeket szerzett a németek elleni harcokban (és egy városi tisztség várományosa volt), azt hangsúlyozta, hogy a város hatáskörei kell hogy szélesebbek legyenek, mert ez az „antifasisztább” megoldás. Ellenfele a vitában, szintén egy partizán, aki járási pozíciót célzott meg, azzal érvelt, hogy ennek az ellenkezője igaz: az az „antifasisztább” megoldás, ha a járásnak van több hatásköre.

Azt akarom mondani, hogy szólalmváltás nem elég ahhoz, hogy egy jobb világot építsünk – akkor sem, ha jobb (esetleg Európa-barát) szólalomokra válunk. Nem az antifasizmussal van baj, hanem azzal, ha ez érveket és gondolkodást helyettesítő szólammá válik. Valójában ma sem elég kiejteni egy Európában divatos bűvös szót (mondjuk azt, hogy „fenntartható fejlődés”), ahhoz, hogy igazunk legyen. Elemzésre, gondolkodásra van szükség – és ezt találok Martonyi János könyvében.

Vannak olyan dolgok is – amint ezt Martonyi könyve mutatja –, melyek bírálatot érdemelnek. Akkor is, ha ahhoz az új világhoz tartoznak, amelybe önszántunkból jöttünk. Martonyi komoly érvekkel bírálja például a „több-szintű Európa” koncepcióját. Szerinte: „A jelenlegi helyzetben a legfontosabb feladat, hogy mindent meg kell tennünk a többszintű Európa kialakulásával

szemben.” És itt nagyon fontos, hogy milyen hozzáállást választunk, hogyan igyekezzünk megvalósítani ezt a feladatot. Példákra, történelmi párhuzamokra is támaszkodhatunk, de a szép példák sem biztosítanak minden helyzetben útmutatást.

Amikor Amerikában még léteztek faji diszkriminációt igazoló jogszabályok, Martin Luther King úgy látta, hogy tagadni kell a jogszabályokat és lázadni kell ellenük. Számunkra érdekes (és büszkeségre is ad okot), hogy ő az 1956-os magyar forradalomban látott eszményt, követendő példát, és az uralkodó szabálykeretek ellen való lázadás legmeggyőzőbb igazolását. A birminghami fogházban írt híres levelei egyikében ezt mondja: „We can never forget that everything Adolf Hitler did in Germany was »legal« and everything the Hungarian freedom fighters did in Hungary was »illegal«.”¹ Azaz: Nem felejthetjük el, hogy minden, amit Adolf Hitler tett Németországban, „jogszerű” volt, és minden, amit a magyar szabadságharcosok tettek, „jogellenes volt”.

Nekem saját emlékeim is vannak az 56-os forradalomról. Nem Pesten voltam, hanem Nagybecskerekén, rádió mellett ültem egész nap, volt úgy, hogy iskolába sem mentem, és láttam, hogy mi, kisebbségi magyarok mennyi büszkeséget kaptunk ettől a forradalomtól, és mennyire erősítette magyar identitástudatunkat.

Akkor hősiességre és a keretek bátor tagadására volt szükség. Most – itt az EU-ban – nem ugyanaz a helyzet. Azt hiszem, nem lázadnunk kell a keretek ellen, de látnunk kell a kereteket, fel kell őket ismernünk, akkor is, ha frázisok takarják, és ami a legfontosabb, gondolkodnunk kell. Nem kiszakadni, mert amint Martonyi mondja a Brexitről szóló írásában. „Central Europe shall remain in the European Union, that is in the Centre of Europe.” (Közép-Európa az Európai Unióban fog maradni, azaz Európa központjában.) Nem kiszakadni kell, de látni és elemezni igen. Gondolkodni kell.

Valódi szakértelemmel és becsülettel, kritikusan gondolkodni. És ezt teszi Martonyi János.

¹ Martin LUTHER KING: *Letter from Birmingham Jail*, April 16, 1963.